

SEDER VID ÅKERBRUK OCH BOSKAPSSKÖTSEL SOM HÄRLEDA SIG FRÅN JAKT- OCH FÅNGSTRITER.

Av

N. E. Hammarstedt.

Från Gotland har P. A. Säre¹ upptecknat, att det var sed, att bonden till annandagjul inbjöd sitt skördefolk och därvid trakterade dem med hälften av ett svinhuvud, »ty den öfriga halfvan deraf förtärdes först vid sänningstiden om våren eller *til påskar*» (till påsk). Om något särskilt rituellt förfarande vid dessa måltider förmäler han intet, och vi få icke veta något om huru därvid förfors med huvudets ben. Det ligger emellertid särdeles nära att antaga, att den senare måltiden, vid sådden, ursprungligen hölls ute på åkern, och att benen då också fingo stanna där. Kort men upplysande i här i fråga varande hänseende är däremot P. Söderbäcks² anteckning från Kristdala socken i nordöstra Småland, att man vid vårbrukets begynnande plögade i fårorna strö ut ben av julgrisen »för att få en god och riklig skörd». — Det vore underligt, om denna folksed förekomme endast i nämnda ort av vårt land,³ likasom ock om de riter, som i denna uppsats behandlas, skulle så övervägande tillhöra östra Sverige, som mitt material tycks antyda. — I detta sammanhang bör icke förbigås, att Eva Wigström⁴ antecknat från Skåne, att man under hela julhelgen ej bör krossa något slag av djurben.

Från Tyskland finnas åtskilliga likartade agrarriter omnämnda i litteraturen. Efter Mannhardt⁵ anföres här exempelvis följande.

¹ Åkerns sagor. 1876, s. 53.

² Skrock och sägner i en smålandssocken. 1921, s. 50.

³ Av en för mig, när denna undersökning skrevs, okänd uppsats av H. Celanders, Julgrisen och Frös galt i Upsala Nya Tidnings julnummer 1925, finner jag, att denna sed förekommit även i Värmland, en uppgift som är av stor betydelse, emedan den fastställer den ifrågavarande riten även för Västsverige.

⁴ Djurlifvet i folkets tro och sägner, s. 165, i Svenska fornminnesföreningens tidskrift, b. 10. 1900.

⁵ Mythologische Forschungen. 1884, s. 187 f.

I hela Hessen är det brukligt att vid kyndelsmässan (d. 2 februari) eller på askonsdagen (onsdagen näst efter fettisdagen) spisa ärtsoppa med torkat revbenspjäll, varvid man hopsamlar de avgnagda revbenen och upphänger dem i stugtaket till såningstiden, då man nedsticker dem i den nysådda åkern. I Schlesien slaktas vid pingst ett svart får, och varje bonde hemför från den gemensamma måltiden en benknota därav, vilken han före soluppgången sticker ned i sin åker för att sådden skall växa väl. Från Meiningen anför samme forskare, att det stycke av svinet, som bär namnet »der Jud auf der Wanne», kokas på fettisdagen, varvid den dithörande benknoten blandas med aska och förvaras till Petersdagen (d. 22 februari), då dessa ben sändas såsom gåvor grannarna emellan för att av dem blandas i utsädet. Sannolikt möter här en förklarande motsvarighet till det bekanta skånska julupptåget att skicka benen av en svinfot från gård till gård, »hotte in svinefoden»,¹ vilket i så fall från att hava varit en allvarligt menad fruktbarsrit urartat till ett rustikt skämt. Ehuru till sitt yttre starkt avvikande från de anförda folksederna böra kanske även de forngrekiska svinoffren vid såningshögtiden, Thesmoforia, i Demeters och Kores grottor här omnämnas. Sedan de offrade svinen någon tid legat i dessa hålor, upphämtades kvarlevorna och blandades i utsädet för att ge god skörd.² Att för alla de till denna kategori hörande germanska åkerbrukssederna hedniska offerriter föreligga såsom ursprung är en åsikt, som redan Mannhardt och hans samtida och motståndare U. Jahn uttalade,³ och bland senare forskare har Rantasalo⁴ anslutit sig till densamma. Saken bör ock kunna betraktas såsom tämligen självklar, så mycket mer som de såsom substitut för groddoffret,⁵ tjänande teriomorfa jul- och såbröden (julgalt, juloxe), visa fullkomlig motsvarighet i sin rituella användning. Det är skada,

¹ Se härom: Per Nilsson i Espö, Gamla seder och bruk bland allmogen inom Vemmenhög's härad, s. 85, i Samlingar till Skånes historia, 1871; Eva Wigström, anför., s. 165; O. Christoffersson, Några skånska folklekar, s. 242 f., i Fataburen 1912.

² A. Lang, Myth, Ritual and Religion, II, 1901, s. 288.

³ Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht, 1884, s. 105.

⁴ Der ackerbau im volksaberglauben der finnen und esten, II, 1919, s. 104.

⁵ Ynglingasagan, kap. 8.

att Herodotos (II, 47), icke ingår på någon utförligare beskrivning än han gör om fornegypternas offer av svin — ett för dem eljest orent djur — eller svingestaltade bröd åt sina äringsgudomligheter Osiris och Isis, så mycket mer som han var invigd i Demeterkultens mysterier (II, 171) och kunnat göra jämförelser: tystnadslöftet har, som han själv anger, bundit honom. Ej osannolikt skulle vi eljest ha funnit åtminstone etnologisk samhörighet, där den grekiske folkskildraren fann sig föranlåten att se direkt historiskt samband. Ett sådant samband är det ock lockande att, trots avståndet i tid och rum, vilja skönja mellan å ena sidan det nordiska, enligt Her-vararsaga i februari infallande svinoffret vid festen för grodd åt Frö (Od) och Fröja och å andra sidan de gamla Medelhavsländernas svinoffer vid motsvarande högtid åt sina fruktbarhetsgudinnor av skilda namn. Tidsavståndet blir avsevärt reducerat, om vi erinra oss, att vanakulten är litterärt dokumenterad för nordgermanska folk redan vid vår tidräknings början. Svinoffret kan ha utgjort ett ursprungligt och väsentligt element i denna religionsform och med den ingått i Frökulten. Märklig är svinets benämning Vanningi, varigenom såsom K. Krohn framhåller, detta husdjur betecknas såsom särskilt helgat vanerna.¹

Med de i det föregående anförda med åkerbruket förbundna riterna visa en del uteslutande till husdjursskötseln anknutna seder fullkomligt motsvarande drag, likasom de å andra sidan visa otvivelaktigt släktskap med de jägar- och fångstmansriter, som i det följande skola beröras. Från Torskinge socken, Västbo härad, Småland, har uppgivits,² att man på juldagen plägade äta svinfötter och därvid samlade benen av dessa och kastade dem i svinstian »för att det skulle bli tur med grisarna följande år». Från Rhein-Pfalz meddelar Jahn,³ att man på fettisdagsaftonen spisar svinkött med kål och morgonen efter utkastar de efterbliva benen så långt bort

¹ Se vidare K. Krohn, *Skandinavisk mytologi*, 1922, s. 79 ff., 96, ett vittnesbörd, som på grund av den skeptiskt kritiska ställning, som förf. intager, måste tillmätas stor betydelse.

² Meddelat av fröken Rut Sandström.

³ *Anf. arb.*, s. 105.

som möjligt i en krets runt om boningshuset. Den härför givna förklaringen, att höken icke skall förmå att inom denna krets skada husets fjäderfä, har naturligtvis här ingen betydelse.

Hos Estlands såväl svenska som estniska befolkning möta likartade riter förlagda till Antonius' (Tönnis', Svin-Tönnis') dag (d. 17 januari). Man spisar den dagen ett halvt svinhuvud, och de därvid överblivna benen samlas med största omsorg och bäras av gossar till skogen. Såsom skäl uppgives, att svinen sedan på sommaren skola hålla sig kvar på sitt betesområde och ej intränga på främmande mark. Den andra halvan av svinhuvudet förtäres på fettisdagen, och även då förfäres med benen på samma sätt.¹ Enligt andra urkunder utgöres esternas fettisdagsmål av svinfötter, och benen av dessa föras antingen upp på husets vind eller till svinstian eller till skogen. Det sistnämnda bruket har det äldsta litterära belägget.² Syftet uppges även i dessa källskrifter vara, att svinen skola hålla sig kvar på betesmarken.

Alldeles motsvarande uppgifter hava vi även från Sverige. Utan noggrannare lokaluppgift har Eva Wigström upptecknat från Uppland, att det anses vara bra att på fettisdagen äta svinfötter och sedan kasta benen ut i skogen, »så gå svinen gärna valle där».³ Närmare lokalbestämda äro Louise Hagbergs uppteckningar, att denna sed förekommit i Länna och Kårsta socknar i nämnda landskap: benen buros till svinens betesmark i skogen eller ock ut på trädesgårderna, »för att svinen skulle gå vall bättre».⁴ Från Sorunda socken i Södermanland har samma forskare antecknat, att benen av de på fettisdagen förtärda svinfötterna buros långt upp i skogen, för att svinen, då de gingo på bete där »inte skulle komma tillbaka förrän kvällen».

Gå vi över till Finland, anträffa vi i Nyland samma folksed: man åt på fettisdagen svinfötter, och benen efter dessa tillvaratogos noga och fördes till skogen, där de utströddes, för att svinen under

¹ Russwurm, Eibofolke. II. Reval 1855, s. 102.

² Kreutzwald, Der Ehsten Abergl. Gebräuche, S. Petersburg 1854, s. 79, Baeclerus, Der einfältigen Ehsten abergl. Gebräuche, Riga 1848, s. 678.

³ Folketro och sägner från skilda landskap, 1914, s. 452.

⁴ Nordiska museets arkiv för svensk folkkännedom nr 9 713 och 9 728.

sommaren »icke skulle gå hem till gården men ej heller gå längre än benen förts».¹ I Pärnå socken, Nyland, iakttogs den anförda seden på Tomasdagen (d. 21 december), alltså i samband med julen. I Jomala socken, Åland, skickades ledbenen av fettisdagsmåltidens svinfötter till grannen² — alldeles som i Skåne julgrisens fotben. En form av seden finnes upptecknad i början av 1800-talet utan närmare ortsuppgift³ men synes hänföra sig till den etniskt finska befolkningen: fastlagsaftonen och, märkligt nog, även allhelgonadagen ätes sylta på svinfötter, »hvarvid alla ben högst noggrannt samlas och bäras under offergranen (uhrikuusen luokse)». I sist anförda fall har således den ifrågavarande seden erhållit prägeln av ett offer åt ett heligt träd eller ett däri inneboende numen.

I en avhandling »Några svenska slaktriter»⁴ har E. Klein framhållit fötternas å det slaktade djuret särskilda betydelse för boskapslyckan, och även i här anförda exempel ha, såsom vi sett, fötternas ben spelat en förhärskande roll. I förbigående må erinras om att hos lulelapparna jämte renens horn och de »förmämsta hufvudbenen», även fötterna offrades.⁵ Det synes möjligt, att den uråldriga tron på fotens — eller måhända ursprungligare spårets — magiska egenskaper här spelat in. Men detta är nog i så fall en, om ock mycket ålderdomlig, dock sekundär utformning. Det bör bemärkas, att, såsom vi sett, även andra ben än fotens använts i liknande syften. Att man av lystnad efter de märgförande benens innehåll gärna inskränkt offerbenen till huvud- och fotben förefaller tämligen självklart.

Vända vi oss så till jägarens kulturstadium, upphöra fotbenen att spela någon åtminstone förhärskande roll i hithörande riter. Men även på detta stadium gälla dessa riter fortfarande uteslutande de djurarter som användas till föda, och dock vidgas här området för våra iakttagelser till att omfatta så gott som hela jorden, för så

¹ Allardt, Nyländska folkseder, 1887, s. 51; Nikander, Fruktbahetsriter, 1916, s. 240, samt muntliga meddelanden av den senare.

² Meddelat av professor G. Nikander.

³ F. Rühls, Finland och dess invånare, II, 1827, s. 50.

⁴ Etnol. studier tillägnade N. E. Hammarstedt 1921, s. 65 ff.

⁵ S. Rheen, En kortt Relation o. s. v. Upsala 1897, s. 37.

vitt invånarna fortfarande utöva jakt och fiske såsom näringsfång. Ty här kommer fisket med såsom, även det, en fångst av matnyttigt vilt.

På detta en gång hela mänskligheten omfattande, primitiva kulturstadium äro avstånden av ingen eller ringa inverkan på vår undersökning, och vi kunna därför lika gärna söka exempel fjärran som nära. Vi begynna i Sydamerika. Om chimaneindianerna i Bolivia förtäljer E. Nordenskiöld,¹ att de i korgar upphängda i taket i hyddan hopsamla benen av de djur som de förtärt till föda. Detta sker »för att jaktbytet ej skall gå långt bort». Efter någon tid föras benen till skogen för att där brännas. Om en annan indianstam i Bolivia anför Frazer,² att de omsorgsfullt hopsamla alla ben av de däggdjur, fåglar och fiskar som de förtära till föda och nedgräva dem djupt inne i skogen, bränna dem på elden eller kasta dem i en flod, för att de djurslag som dödats icke må vredgas utan framgent låta döda sig. Såsom förklaring av det, såsom det kan tyckas, själv motsägende i att benen stundom brännas, anför Frazer förslagsvis³ att det »may be a way of transmitting the bones to the spirits land». Den omedelbaraste och ursprungligaste förklaringen är dock den, att det sker, för att benen ej skola skadas av rovdjur eller hundar. Vid alla de riter som här anföras gäller nämligen såsom en genomgående grundregel, att benen icke få bräckas eller skadas — alltså samma lag, som sedermera gäller offerdjurets ben. Att förbränningen förstör benen ingår tydligen, åtminstone för här anförda fall, icke i vildens åskådning.

Föreställningen om de efterblivna benens betydelse för den matnyttiga djurartens bestånd sträcker sig vidare över Nordamerika till åtminstone ett flertal av Asiens och Europas jägarfolk. Om dakotaindianerna förmäles, att hundarna ej få gnaga vissa ben av de nedlagda djuren, för att stammen av dessa icke skall utdö.⁴ Allmänt har för övrigt hos prärieindianerna den tron förekommit, att

¹ Forsknningar och äventyr i Sydamerika. 1915, s. 223.

² Spirits of the Corn and of the Wild. D. 2. 1912, s. 257 (efter d'Orbigny).

³ Sist anf. arb. o. del, s. 259.

⁴ Ratzel, Völkerkunde. II, 1886, s. 691.

bisonoxarnas på slätterna strödda, men ofta av indianerna i cirklar eller staplar omsorgsfullt hopsamlade ben skola återuppleva med nytt kött. Indianer i Brittiska Columbia kasta benen av de fångade bävrarna, sedan de tillgodogjort sig både hud och kött, i floden för att behålla fångstlyckan,¹ och likaså förfara de med benen av fångade laxar. Hos våra pitelappar bar man efter måltiden tillbaka benen av fisken till sjön där den fångats.²

Hos ainos möter en logisk cirkelgång i här ifrågavarande föreställningssätt. Hjortarna (yuk) anses hava uppkommit på det sättet, att den store guden från himmelen, där hjortar förut funnos, nedsläppt en påse fylld med hjortben till jorden och utstrött dessa över bergstrakterna. När benen kommo i beröring med marken, förvandlades de till hjortar.³ Om den anförda seden hos boliviaindianerna erinrar det hos tsjeremisserna i inre Ryssland förekommande bruket att hopsamla djurben i en näverpåse, som upphänges i innersta vrån i sommarhyddan.⁴ Om en folkstam, toradjas, i det inre Celebes förmåler en forskningsresande, att de upphänga käkbenen av hjortar och vildsvin i sina hus, enligt deras egen uppgift för att dessa ben skola utöva dragningskraft på villebråd av samma slag, så att de bli byte för jägaren.⁵ Jakuterna i Sibirien hopsamla efter måltiden benen av de renar eller andra djur som de förtärt och bära dem till skogen.⁶ En upplysande samling av exempel på jägar-, slakt- och offerriter av här ifrågavarande art och skaplynne finnes för övrigt i de här till någon del anlitade arbetena: J. G. Frazer, *Spirits of the Corn and of the Wild*, del 2 (*The golden Bough*, 3 uppl. del. 8), 1912, s. 256 ff., och U. Holmberg, *Über die Jagdriten der nördlichen Völker Asiens und Europas* (1925).

I sin lärorika lilla bok *Gudstrons uppkomst*, 1917, s. 39 ff., ger sistnämnde författare även en översiktlig framställning av dessa

¹ Frazer, *anf. arb. o. del*, s. 238 och 250, efter F. Boas.

² Kolmodin, *Folketro, seder och sägner från Pite lappmark*, 1914, s. 5.

³ Batchelor, *The Ainu and their folklore*. 1901, s. 497 f.

⁴ P. v. Stenin i *Globus* 1889, s. 203. Efter J. N. Ssmirnoff.

⁵ Frazer, *The magie art*. D. I. 1911, s. 109, efter A. C. Krut.

⁶ U. Holmberg, *Über die Jagdriten der nördlichen Völker Asiens und Europas*. Helsingfors 1925, s. 41.

jägarseder och föreställningar. Överallt är det samma skick, om ock med växlande förklaringar. Benen av slättens, skogens eller vattnets matnyttiga villebråd återställas till sin forna naturliga omgivning, och bland de skäl härför som anföras måste man nödvändigtvis antaga det, att benen skulle leva upp till nya djur,¹ såsom det ursprungliga eller åtminstone ett av de ursprungliga. Belysande för denna primitiva åskådning är vad P. Högström² efter hörsägen berättar om en gellivarelapp, vilken offrade huvudet, fötterna och vingarna av en skjuten tjäder på en viss sten, för att »det skulle utaf alt detta wäxa andra och nya foglar igen, dem han skulle få skjuta».

I varje fall innebär det således en uppenbar inkonsekvens, när åkerbrukaren överför benen av det slaktade eller offrade husdjuret till det odlade fältet, vilket han ju fastmer önskar fredat för än hemsökt av vare sig tama eller vilda djur. Och dock är sammanhanget mellan här ifrågavarande agrar- och jägarriten omisskännligt. Förklaringen ligger i den ängsliga konservatism som behärskar riternas teknik. Jaktens riter hava övergått till slakten och slakt-offret, ej blott när detta bragtes för hjordarnas fruktsamhet utan ock för fältets fruktbarhet. »Zwischen der Behandlung der Knochen jagdbaren Wildes und denen des Opfertieres kann kein wesentliches Unterschied wahrgenommen werden», säger U. Holmberg. Jag har med detta utkast velat visa, att likheten och samhörigheten t. o. m. sträcker sig längre än han frambållit. Men de skilda näringarna och kulturstadierna hava krävt nya förklaringar av de nedärvda riterna, ny innebörd i de gamla formerna för att kunna behålla dem.

Emellertid har även själva cermonielet såsom helhet sett icke kunnat undgå sina växlingar. Å ena sidan har man inskränkt tron på benens livspotens till några vissa eller till endast något visst ben, det oförstörbaraste, det »oförgängliga», i hela skelettet; å andra sidan har man kommit till den meningen, att alla benen i detta

¹ Jfr Frazer, *Spirits of the Corn*. II. London 1912, s. 256. Frazer, Den gyllene grenen, övers. av E. Klein. II, s. 619 ff.

² Beskrifning Öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker. 1747, s. 183. Stället är även noterat av U. Holmberg.

måste oskadade såsom en samlad enhet tillvaratagas för att djuret i felfritt skick skulle återuppleva. Till den förra kategorien höra med skallen ävensom med den s. k. döds-, bödels- eller helgekotan¹ sammanhängande folkseder; till den senare höra bland andra de hos Europas och Asiens borealfolk med björndödandet förbundna likasom ock i åtskilliga herdefolks offerriter ingående begravningen av bytets eller offrets alla ben, stundom såsom t. ex. hos lapparna t. o. m. ordnade i naturlig följd till varandra. Mest bekant bland herdeoffer av detta slag är det hebreiska påskalammet. Samma föreställning framträder även inom myten, sagan och legenden.² Såsom läsaren torde finna, är det orimligt att i de anförda riterna, för så vitt de, såsom jag på grund av deras yttre habitus antagit, äro väsenssamhöriga, endast se en profylaktisk magi. Det är ej ett användande av ont, som de anförda herde- och jägarriterna åsyfta, utan det är ett positivt alstringsbringande mål, som de eftersträva, och detta måste ursprungligen och egentligen även hava varit förhållandet med de hit hörande agrarriterna.

Det är överflödigt att påpeka, vilket ofantligt tidsperspektiv dessa förhållanden öppna. I bjärt dager framträder detta, om man kastar en blick på de australiska riter som utövas för totemdjurets eller totemväxtens förökande. Visserligen förete dessa från de här behandlade folksederna mycket avlägset stående former, men man kan dock näppeligen förneka deras inbördes väsensfrändskap. Vid ceremonierna för växttotemets, den för stammen nödiga näringsväxtens, förökande strös dettas såväl plantdelar som frön för vinden; vid festen för djurtotemet göres åter en bild av sand, ler eller dylikt av det åsyftade matnyttiga djuret, och delar av denna strös ut. Den kände folkpsykologen W. Wundt säger härom: „So tritt uns in dieser Zeremonie die Handlung des Säens in ihrer äusseren Erscheinungsform bereits vollkommen ausgebildet entgegen. Dennoch handelt es sich noch nicht um eine wirkliche Saat, wie später der Ackerbauer ausführt, sondern der Sinn der Handlung ist ein rein

¹ Se härom I. Lönnberg, Om dökota i Fataburen 1911, s. 110 ff., och Feilberg, Dödskota i Fataburen 1913, s. 99 ff.

² Jfr C. W. v. Sydow, Tors färd till Utgård i Danske studier 1910, s. 65 ff.

magischer. Eine Bestellung des Ackerbodens, wie sie die Aussaat voraussetzt, gibt es noch nicht auf dieser Stufe des blossen Sammelns wildwachsender Samen und Früchte.»¹

Man kan ej gärna undgå att antaga *någon*, om ock ofullständig och missuppfattad empirisk iakttagelse såsom yttersta orsak till dessa egendomliga seder. För de här antydda australiska totemriterna framkastar Wundt² den hypotesen, att de härleda sig från melanesier, för vilka växttotem voro en förtrogen föreställning. Det låter tänka sig, att den på samlarens stadium levande människan oklart iakttagit, att, där hon strött ut frön eller kärnor av frukter, vilkas kött hon förtärt, detta på något för henne oförklarligt sätt bidragit till de fruktbärande växternas förökning. För det primitiva tänkandet med dess benägenhet för de mest grunda och okritiska analogislutsatser bör det då hava legat mycket nära att draga den slutledningen, att något liknande också borde inträffa, om benen av det förtärda villebrådet utströddes på för de respektive djuren lämpliga platser. Och helt sannolikt har den primitiva människan med sin livliga fantasi och sin ofullgångna tankeförmåga funnit det senare lika verkningsfullt som det förra.

ZUSAMMENFASSUNG.

N. E. Hammarstedt: Einige Gebräuche bei Ackerbau und Viehzucht, die von Jagd- und Tierfangriten herrühren.

In Schweden sowie in Deutschland kommt die Volkssitte vor, die Schweineknöchen, die von den Festessen des Weihnachtens und des Fastnachtsdienstags übrig geblieben sind, auf das Kornfeld zu bringen um gute Ernte zu erzielen. Gleichartige Sitten, mit der Viehzucht verbunden, sind sowohl in Estland wie in Schweden und Deutschland üblich gewesen, und in den meisten Teilen unserer Erde, mit Ausnahme vielleicht von Afrika, kommen, wie es scheint, verwandte Jagdriten vor. Hauptsächlich mit Material aus Schweden und von schwedisch sprechenden Völkern stellt der Verf. eine vergleichende Untersuchung zwischen einerseits den mit Ackerbau und Viehzucht und anderseits den mit Jagd und Tierfang verbundenen Sitten an. Von ihrem äusseren Habitus schliesst er hypothetisch auf eine wechselseitige Wesensverwandschaft dieser drei Gattungen und setzt natürlich a priori die letztgenannte als die ursprüngliche und älteste voraus. Aus

¹ W. Wundt, Elemente der Völkerpsychologie, 1912, s. 243.

² Anf. arb., s. 182; 187.

4—270808. Fataburen. 1927.

Jagd- und Tierfangriten wären also die betreffenden Viehzucht- und Ackerriten hervorgegangen, wenn auch spätere Kulturverhältnisse dazu genötigt haben, besonders in die Agrarriten, eine andere Bedeutung als die ursprüngliche einzulegen. Die Riten der Jagd sind in Schlachtopfer übergegangen, wobei man die Formen so weit möglich bewahrt, die Bedeutung aber verändert hat. Die Erklärung liegt in dem peinlichen Konservatismus, der die Technik der Riten beherrscht. Der Verf. schliesst sich der Meinung Prof. Uno Holmbergs an: »Zwischen der Behandlung der Knochen des jagdbaren Wildes und denen des Opfertieres kann kein wesentlicher Unterschied wahrgenommen werden.»
